

Стадниченко А.П., Гирин В.К., Богачова А.М., Шубрат Ю.В.

Житомирський державний університет

ВРАЗЛИВІ І ЗНИКАЮЧІ ВИДИ ЧЕРЕВОНОГИХ МОЛЮСКІВ УКРАЇНИ ЯК НАСЛІДОК АНТРОПОГЕННОГО ПРЕСІНГУ

На початок третього тисячоліття стало очевидним, що фауна прісноводних червононогих молюсків України за останні кілька десятиліть збідніла як в якісному, так і в кількісному відношеннях. Це зумовлене прогресуючим зростанням антропогенного забруднення середовища різними за своєю природою і концентраціями поллютантами та глобальним потеплінням клімату Землі. Зрушення погодної карти України, у тому числі зростання середньорічних температур, спекотні літа, а, можливо, і незвично теплі зими, спонукали зникнення на її теренах чималої кількості водойм (і не тільки невеличких стоячих, але й проточних, наприклад, малих річок і їх допливів) і зрушення умов гідрологічного і гідрохімічного режимів тих, які наразі продовжують існувати. Це спричинилося до зменшення загальної кількості популяцій переважної кількості видів прісноводних червононогих молюсків у межах їх „українських” ареалів. До того ж значно скоротилися абсолютна чисельність багатьох популяцій, значення щільності поселення і біомаси окремих видів (Стадниченко, Богачова, Шубрат, 2008).

Кліматичні зрушення супроводжуються погіршенням умов живлення молюсків, що призводить дуже часто до гальмування темпів їх росту. Зараз червоногі молюски в Україні майже ніколи не досягають таких максимальних розмірів, яких вони досягали 20-30, тим паче 40-50 років тому назад. Це явище (карликовість *Gastropoda* і *Bivalvia*) відмічається і за межами нашої країни. Зокрема А. Пехоцький відзначив його на теренах Польщі (Piechocki, 1979).

По найпоширеніших і найчисленіших родині класу *Gastropoda* ситуація в Україні виглядає не ліпшим чином. З *Pectinibranchia* дотепер у складі гідрофауни України хоча і збереглися усі види *Neritidae*, *Bithyniidae*, *Melanopsidae*, *Valvatidae*, *Viviparidae*., проте загальна кількість популяцій видів цих родин скоротилася досить суттєво. У деяких *Neritidae* (*Theodoxus fluviatilis*)

з південних популяцій (узбережжя Чорного і Азовського морів) спостерігаються випадки (поки що, правда, дуже рідкісні) переходу їхніх життєвих циклів від моно- до біциклічності. З Vithyniidae через зростання посушливих сезонів року найуразливішими виявилися види роду *Opistorchophorus* і усі *Valvatidae* (крім видів роду *Borystenia*), на яких тепер у Степовій зоні України можна натрапити лише де-не-де і то тільки рано навесні (до моменту пересихання місць поселення цих тварин) (Богачова, 2007).

Найменш ураженими через кліматичні негаразди виявилися *Melanopsidae* і річкові види *Viviparidae*. Натомість вони не витримують значного забруднення річок багатьма промисловими і комунально-побутовими стічними водами і у неблагополучних ділянках їх масово гинуть. Так, якщо у р.Горинь (Дубровиця Рівненської обл.) 45 років тому *Melanopsidae* утворювали великі скупчення, то тепер на їх місці трапляються лише порожні черепашки.

З *Pulmonata* суттєво постраждали представники родини *Lymnaeidae*. Зі складу гідрофауни за останні півстоліття, напевне, назавжди випали *Lymnaea doriana* і *L.clavata*, а *L.glutinosa* хоча і трапляється часом, але рік від року її знаходження стають все рідшими і рідшими.

На сьогодні стали вкрай малочисельними види родини *Physidae* у водоймах Поліської лісової і Лісостепової природно-географічних зон. Вони нерідко зовсім не трапляються там, де були звичайними видами раніше. Так, *Physa fontinalis* стала вкрай рідкісним видом для озер Шацької групи (принаймні за останні вісім років її жодного разу не було зареєстровано у Пулецькому, Чорному, Пісочному, Згоранському, Люцимерському, Світязькому озерах). Меншою стає кількість популяцій *Ph. acuta* у Передкарпатті.

Що стосується родин *Vulinidae*, *Planorbidae*, *Acroloxidae*, то видовий склад їх, загальна кількість популяцій, їх абсолютна чисельність, щільність населення і біомаса змінилися найменше порівняно з іншими родинами черевоногих моллюсків.